

Радош Љушић
Љубодраг Димић

ИСТОРИЈА

за трећи разред гимназије природно-математичког смера
и четврти разред гимназије општег и друштвено-језичког смера

САДРЖАЈ

I. ОД БЕРЛИНА ДО САРАЈЕВА (1878 – 1914)	5	VI. ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ	160
1. Европске државе и САД	6	1. Савезништва и фронтови	161
2. Империјализам	12	2. Промена граница и окупациони системи	167
3. Лепа епоха – идеолошке и културне тековине	17	3. Хронологија ратних дејстава и преломни догађаји (1940-1943)	171
4. Балкан – хетерогено полуострво	21	4. Хронологија ратних дејстава и преломни догађаји (1943-1945)	176
5. Балканске државе и њихове претензије	26	5. Ратна стварност	180
Радни део	29	6. Крај рата и његове последице	184
II. СРПСКИ НАРОД (1878 – 1914)	30	Радни део	188
1. Краљевина Србија	31	VII. ЈУГОСЛАВИЈА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ	190
2. Успон Србије	36	1. Од дипломатског притиска до рата	191
3. Обреновићи и Карађорђевићи	40	2. Војни пораз	195
4. Црна Гора – пут ка уставној Краљевини	45	3. Окупација	200
5. Османски Срби – тежња ка слободи	50	4. Отпори окупацији и фашизму	205
6. Хабзбуршки Срби – тежња ка јединству	54	5. Хронологија ратних дејстава (1941-1943)	210
7. Балкански ратови (1912 – 1913)	59	6. Идеолошки концепти и уређење будуће државе	215
Радни део	62	7. Југославија и Балкан односима и плановима великих сила	220
III. ПРВИ СВЕТСКИ РАТ (1914 – 1918)	63	8. Крај рата и његове последице	225
1. Велики рат	64	9. Свакодневни живот у рату	230
2. Одбрана Србије и Црне Горе	67	Радни део	235
3. Живот у изгнанству и окупираној земљи	72	VIII. СВЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	240
4. Револуције у Русији, САД и крај рата	77	1. Послератни свет и његове супротности	241
5. Српско и југословенско уједињење	81	2. Блокска подела света, економске и политичке интеграције	245
6. Српска нација и њени проблеми	86	3. Трећи свет и деколонизација	250
Радни део	89	4. Политички, привредни, друштвени, културни и научни развој	254
IV. ЕВРОПА И СВЕТ ИЗМЕЂУ СВЕТСКИХ РАТОВА	90	5. Свет у савременом добу	259
1. Последице Великог рата	91	Радни део	264
2. Економске, културне и друштвене прилике	97	IX. ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	265
3. Либералне демократије	103	1. Обликовање нове југословенске државе	266
4. Совјетска Русија – диктатура пролетаријата	107	2. Унутрашњеполитички односи и спољнополитички положај (1945-1948)	269
5. Фашизам	111	3. Југославија између Истока и Запада	272
6. Вајмарска република и нацистичка Немачка	114	4. Политички, привредни, друштвени и културни развој	277
7. Свет на путу ка новом рату	119	5. Нестанак југословенске државе	283
Радни део	124	6. Српска држава у савремено доба	289
V. ЈУГОСЛОВЕНСКА КРАЉЕВИНА	126	Радни део	293
1. Нова држава	127	Литература	296
2. Државно, друштвено и политичко уређење (1918-1929)	131		
3. Лични режим краља Александра Карађорђевића	136		
4. Политички и национални сукоби (1935-1939)	142		
5. Економски и културно-просветни развој југословенске државе (1918-1941)	146		
6. Југославија у време избијања Другог светског рата (1939-1941)	152		
Радни део	156		

ПРЕДГОВОР

У овом уџбенику обрађени су историјски процеси од 1878. године до данас. Нека важнија питања из опште историје, као и нека из националне прошлости, разматрана су склопу сложенијих међународних односа и прилика и са више појединости. Уџбеник су аутори снабдели историјским изворима, питањима, задацима и предлозима за рад у радионицама, занимљивостима датим у антрфилеима, на крају лекција или на крају тематских целина. Њима смо хтели да помогнемо ученицима у обнови градива, проширењу сазнања и развоју критичке мисли о неким битним историјским питањима. Приложени текстови и историјски извори могу да подстакну наставника да, у посебним случајевима, оде корак напред у давању других задатака или осмишљавању радионица, на пример из локалне историје, уколико су важни за разумевање општих збивања.

Будући да је српски народ живео у четири државе: Србији, Црној Гори, Хабзбуршкој монархији и Османском царству до 1918. године, потом у једној, Југославији, то је утицало и на распоред и обим градива. Ученици који се не буду определили да студирају историју или њој сличне дисциплине, као што су археологија, историја уметности, право, овом годином и овим уџбеником завршавају образовање из опште и националне историје. Надамо се да сте стекли солидно знање и да су Вам у томе помогли „Фрески“ уџбеници историје.

Аутор

Карта

Поднаслов

Број теме

Наслов лекције

Наслов теме

1. ОД БЕРЛИНА ДО САРАЈЕВА (1878-1914)

3 ЛЕПА ЕПОХА – ИДЕОЛОШКЕ И КУЛТУРНЕ ТЕКОВИНЕ

Забавну цивилизацију чиниле су заједничке државе дуж Алпских и великих централних европских земаља. Оне су се у многу чему разликовале од источноевропских и балканских земаља, заснивајући у економском, политичком и културном погледу. Привредни и културни напредак у њима ишао је уједно, без икаквих значајних успех.

ИДЕОЛОГИЈЕ

Идеологија подразумева осмишљен систем идеја и погледа на разна питања и проблеме у политици, религији, праву, науци, уметности и култури. Овај период обележила су идеологије: национализам, либерализам, конзерватизам, радикализам и социјализам (марксизам).

Нација, национализам и националне државе обележиле су ово доба. Основна идеја била је да се Европа, па и Балкан, организују и претворе на националној основи, као континент суверених националних држава. Национална и државна интеграција била је основна идеја водила свих европских народа.

Шварцкопф Ј. К. Болшети је заговарао идеју „Свака нација – једна држава. Свака држава – једно национално биће“.

Ову идеју било је тешко остварити због бројних националних мањина у свакој држави. Постоје многе и веома различите дефиниције нације, од тога да је јединствена и неделива до уверења да представља заменицу заједници народа. Од бројних и веома различитих чинилаца нације, најважнији су: етничко порекло, језик, вера, прошлост, традиција, национална свест, животни простор итд.

Велики народи, Руси и Немци, развили су идеју која је превазилазила границе нације и националне државе и подразумевала шире уједињење, познато као панславизам и пангерманизам.

Либерализам је грађански покрет који се испољио у политици и економији. У политици либерали су се залагали за уставно уређење државе, личне слободе појединца, владину правду, опште право гласа, слободу мишљења, слободу штампе и веома ограничена права круне. Енглеска је била колевка уставности и либерализма. У економији либерали су заговарали слободу привредног развоја без улога државе, слободу тржишта и неприредност приватног власништва.

Непознате речи

Панславизам – покрет који тежи политичком и културном уједињењу савих Словена од источних Русија.

Пангерманизам – покрет који тежи политичком и културном уједињењу свих германских народа под вођством Немачке.

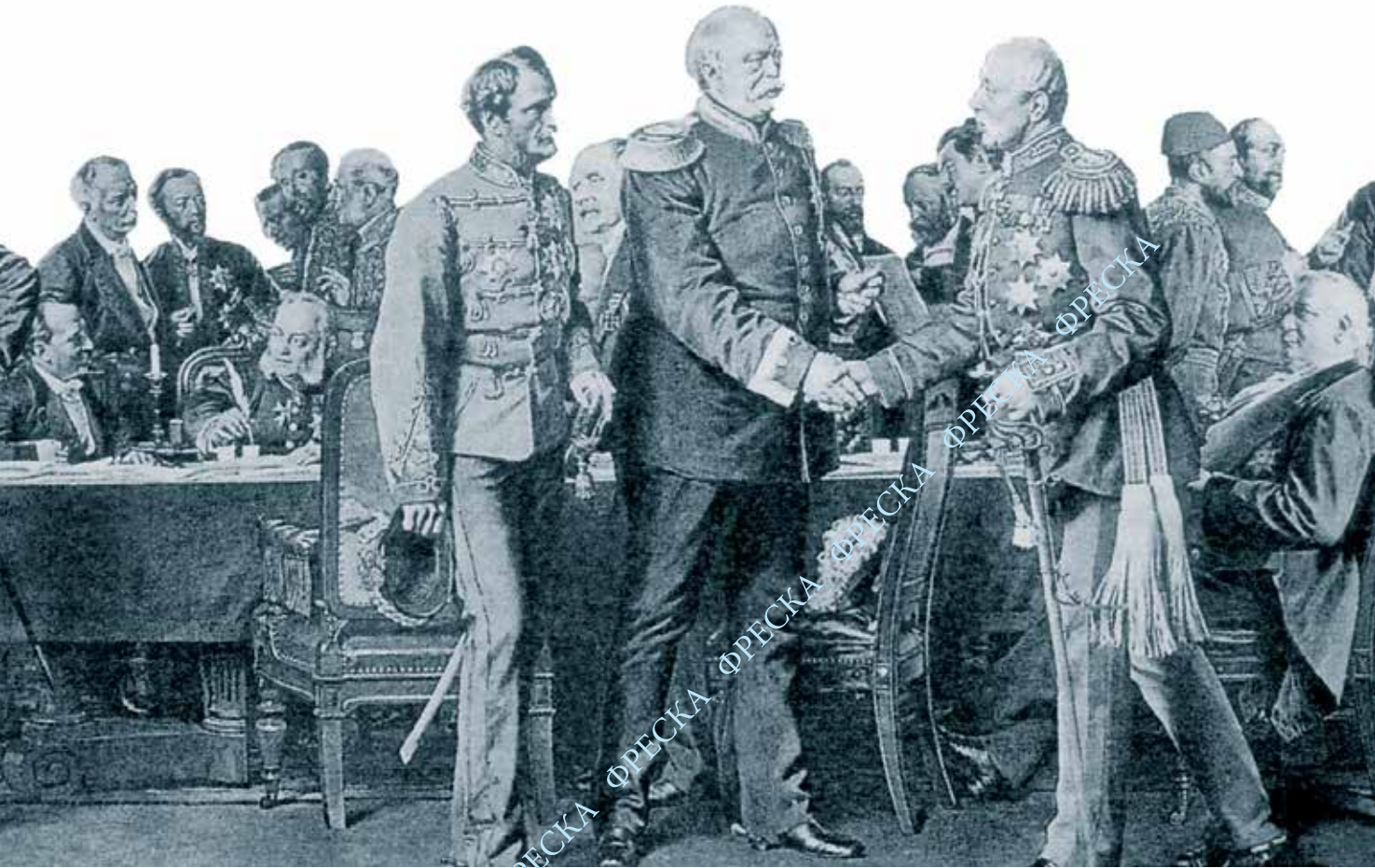
Питања и задаци лекције

Помоћни текст

Основни текст

Непознате речи

ОД БЕРЛИНА ДО САРАЈЕВА (1878 (1914(

Берлински конгрес донео је Европи тридесетпетогодишњи мир, отуда и назив за ово доба – „лепа времена“. Мањи ратови изван европског простора нису зауставили колонијалну експанзију великих сила и економски узлет европских држава. Било је то време успона европске цивилизације, доба „западне културе“ која се наметнула и била општеприхваћена. У овом периоду Европа је забележила највећи материјални и духовни успон, као и доминацију у светској економији и политици.

На Балкану нико није био задовољан: ни Турска, ни покорени народи, ни државе васкрсле на њеној територији. Контролисани Балкански ратови донели су ослобођење преосталим балканским народима и нису пореметили европски мир. Први светски рат изазвали су одавно нарушени односи великих сила око престижа у стицању колонијалног богатства.

1 ЕВРОПСКЕ ДРЖАВЕ И САД

МОНАРХИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ

У овој епоси доминирале су велике силе: Велика Британија, Француска, Немачка, Русија, Италија, Аустро-Угарска и Турска, потписнице Берлинског мира. Све су биле монархије, осим Француске, која је задржала републиканско уређење. И све мале европске државе биле су монархије, најчешће с позајмљеним династијама немачког порекла, осим Швајцарске и Португала (од 1910), које су биле републике. Монархистички облик владавине био је популаран, јер се веровало да пружа већу државну и друштвену стабилност од републичког. У другој половини 19. века већина држава биле су уставно уређене, са демократским системом управљања. Неке државе добиле су уставе тек у 20. столећу и њихов облик владавине био је аутократски. У свим земљама створене су политичке странке, које су се надметале на изборима за освајање већине у парламенту и формирање извршне власти (владе). Све европске политичке странке биле су или либералне или конзервативне.

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА

Ова острвска земља истицала се својим уставним уређењем и централизованим државним апаратом. Ни Британија још није увела опште право гласа, али га је знатно проширила. Империјом је дуго владала краљица Викторија (1837 – 1901), па се то доба назива „викторијанском епохом“. Двојица британских политичара обележила су ово време. Бенџамин Дизраели био је вођа торијеваца (конзервативаца) и председник владе у два мандата. Вилијем Гледстон предводио је виговце (либерале) и био председник владе четири пута. Он је довршио парламентарну реформу, коју је започео Дизраели – проширење права гласа за мушкарце (1884), које су жене добиле тек 1918. године. Слобода коју су Енглези стекли у јавном животу била је велика демократска тековина, а њен

чувар енглески Парламент. Поред њих истицала су се још два државника, чија је делатност зашла и у 20. столеће: Лојд Џорџ и Винстон Черчил. Крајем овог века основана је и Лабуристичка странка (партија рада).

КРАЉИЦА ВИКТОРИЈА (1819–1901), британска краљица од 1837. и царица Индије (крунска колонија) од 1876. Њена владавина трајала је скоро 64 године, најдуже у британској повести. Немачког је порекла и последњи је владар из хановерске династије, баба немачког цара Вилхелма II и наследница стрица Вилхелма IV. Због изразитог економског и технолошког напретка, важних друштвених промена и личне популарности, њена владавина позната је као **викторијанско доба**, најсјајније у повести Британске империје. Иако је била либералног духа, и држала се улоге уставног владара, давала је, ипак, предност конзервативцима, предвођеним чувеним државником Дизраелијем.

Са принцем Албертом изродила је деветоро деце.

Непознате речи

аутократски – неограничен у владавини, самодржачки

мандат – овлашћење дато некоме да предводи владу

круновина – територија под посебним надзором и управом владара (круне)

Британско друштво, иако грађанско, са развијеним капиталистичким односима, одликовало се и тиме што је аристократија и даље поседовала велику моћ. Свесни расутости своје земље и колонијалних поседа широм земаљске кугле, Британци су централизовали своју државу, те су тиме служили као пример. Британију је још од 17. века мучило **ирско питање**. Ирци су се борили за одвајање од Британије, али су успели да изборе само аутономију (Home rul) 1914. године. Северни део Ирске, Алстер, иако насељен Енглезима, остао је у њеном саставу и после проглашења Републике Ирске за слободну државу 1921, као и стицања независности 1949. године.

Бенџамин Дизраели

Вилијем Гледстон

Европске државе - карта

ФРАНЦУСКА

Ова држава је била оличење републиканског уређења, али још увек крхког и несигурног, које се могло изродити у анархију. Као уставна република бирала је председника Републике у дводомном Парламенту. У овој, такође, централизованој држави, која се делила на 86 департмана, владе су се брзо смењивале. Она је, у односу на друге земље, предњачила у образовању, које је било обавезно и под старатељством државе. Француску спољну политику оптерећивао је реваншизам према Немачкој због изгубљених територија – Алзаса и Лорена, индустријализованих и богатих угљем. Мудрим дипломатским потезима извукла се из изолације коју јој је наметнула Немачка, и повратила углед војске после тзв. Драјфусове афере. У економији се одликовала моћним финансијским капиталом и богатом културном традицијом.

НЕМАЧКА

Њу су чинила четири краљевства, пет великих војводства, шест војводства, шест кнежевина, три слободна града и царске територије Елзас и Лотарингија. Држава је функционисала као федерација на унитарном принципу оличеном у немачком цару. Конзервативно уређена, трудила се да одржи државно јединство и примат Пруске. У томе су Немци успели јер су били једна од најбоље организованих нација и држава. Економски и културни напредак и веома развијено национално осећање сбележили су читав овај период. Немачком је управљао, чврстом руком, цар Вилхелм II (1888–1918), нарочито после смene канцелара Бизмарка (1890). Цар је био отеловљење

духа немачког националног јединства и стремљења ка светској моћи. Војска је постала понос нације, а екстремни десничарски Свеномачки савез (1891), који је окупио најбогатије и најутицајније Немце, симбол империјалистичке политике. Укљештена између Русије, Француске и Британије, имала је два слаба савезника, Аустро-Угарску и Италију. Иако приморана на увоз индустријских сировина, она је ушла са закашњењем у борбу за колонијалну поделу света. То је битно определило њену спољну политику у 20. веку. Немачка ученост била је препознатљива као и француска култура. Њен привредни раст био је огроман, а војна моћ највећа на свету.

Алзас

Алзас (Елзас) и **Лорена** (Лотарингија) су области које су припадале и Француској и Светом римском царству немачке народности. Немачка их је одузела Француској 1871, те су се две велике европске нације спориле око њих још скоро читав век. Француски реваншизам због губитка ових области стално је тигао („То увек имај на уму, никад не изговарај“ – Леон Гамбета) али оне су враћене тек 1918. Немачка их је држала под окупацијом током Другог светског рата, после чега су ушле у састав Француске. **Рур** и **Сар**, индустријске области Немачке, биле су окупиране и под протекторатом Француске после Првог светског рата. Французи и Немци дуго су се спорили око области на западним обалама Рајне.

Непознате речи

департман – округ, административно-територијална целина

реваншизам – освета због претходног пораза

примат – првенство

унитаран – управљање из једног центра, сједињен

РУСИЈА

Евроазијска царевина била је моћнија сила у првој, него у другој половини 19. века, за време владавине самодржаца Романових, Александра III (1881–1894) и Николаја II (1894–1917). Иако највећа по пространству и природним ресурсима, била је међу најсиромашнијим земљама у свету. Сељаци, ослобођени од феудализма, морали су да плате велики откуп бившим феудалцима за уступљену земљу и слободу, а држави да дају високе порезе, што је успоравало пољопривредни развој. Пола века после ослобођења од кметских односа, почетком 20. столећа, приступило се новој аграрној реформи, коју је спровео председник владе П. А. Столипин. Сprovedена с великим закашњењем, реформа није постигла значајне резултате услед избијања Првог светског рата. Нигде сељак није био толико обесправљен и тако бедно живео као у Русији.

Сиромашна и неразвијена земља, Русија је убрзано индустријски јачала деведесетих година 19. и почетком 20. века. Она, ипак, није могла да сустигне богате и економски јаке државе Запада. Да би подстакла индустријски развој била је приморана да током последње две деценије пред Први светски рат, подигне чак 15 великих зајмова, највише у Паризу и Берлину. Доживела је велики неуспех у рату са Јапаном (1904–1905). Дуго је била једина велика сила без устава, да би Царским манифестом (1905) ушла у ред уставно уређених земаља. Руси су добили грађанска права, Дума законодавну власт, али је владар задржао још увек јаку аутократску власт. И поред извесног напретка у пољопривреди, индустрији и уређењу државе, незадовољство је било огромно, и код сељака, и код радника, и код интелигенције. То је узроковало револуцију 1905. године, којој су претходиле бројне побуне и штрајкови. Револуција је крваво угушена од стране војске. Марксистичке и револуционарне идеје постале су популарне код обесправљених и осиромашених сељака и радника.

Непознате речи

ресурси – природно богатство једне земље, имовина

Дума – доњи дом руског парламента

Породица цара Николаја II, руска икона

Руски сељак оре земљу, почетак 20. века

Хабзбуршка монархија и Турско царство биле су препознатљиве вишенационалне државе, док су остале, уз извесне изузетке, биле националне државе – Португалија, Шпанија, Белгија, Данска, Холандија, Србија, Црна Гора, Грчка, Бугарска, Румунија, Швајцарска, Норвешка, Шведска. Све су оне, више или мање, имале националне мањине. Пољска је још била раздвојена на три дела, а Финска у саставу Русије.

Када је и како дошло до поделе Пољске?

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ

Успорено али успешно шириле су се од Атланског до Тихог океана и постале једна од најразвијенијих и највећих држава. Од грађанског рата оне су присајединиле још дванаест држава, те су САД од 1912. године биле састављене од 48 држава. До 1890. године завршене су борбе против Индијанаца, који су скоро сасвим искорењени, чиме је Дивљи запад освојен, а бела раса постала доминантна. Ово је доба масовног усељавања у САД, понајвише из Европе: Британије, Немачке, Италије, Пољске, што је битно утицало на хетероген етнички састав земље. Крајем Првог светског рата САД су имале око 100.000.000 становника. Изолована океанима, скоро без ратова, изузимајући сукобе са домородачким становништвом, она се најбрже развијала и изборила положај најразвијеније индустријске силе на свету. Републиканско федерално уређење никада није довођено у питање, а устав није мењан, осим што је делимично допуњен. Американци су развијали демократију, унапредили државне и друштвене институције, проширујући грађанска права која су потом дала и женама (нпр. право гласа, 1890, 1920). Двопартијски систем, по угледу на Велику Британију, није се мењао, осим што су се смењивале на власти Демократска и Републиканска странка. Благостање народа било је у сталном успону, а културни напредак уочљив. Први већи рат у којем су САД учествовале био је Први светски рат, али тек од 1917. године.

Шта знате о грађанском рату у САД?

Другу половину 19. и почетак 20. столећа обележила су дела двојице америчких књижевника: Марка Твена („Том Сојер“, „Краљевић и просјак“, „Живот на Мисисипију“, „Јенки на двору краља Артура“) и Џека Лондона („Зов дивљине“, „Морски вук“, „Гвоздена пета“).

Непознате речи

доминантан – претежан, преовладавајући
хетероген – разнородан

Грађански рат

Државе Јужне Америке успорено су се развијале, иако су уживале самосталност, осим неколико мањих колонија. Сличан развој имао је и азијски континент, где је најмногољуднија држава на свету, **Кина**, сврставана у ред заосталих земаља, а **Индија** била британска колонија. Само је **Јапан**, после победе над Русијом, постао велика сила и индустријски развијена држава, која је у 20. веку стицала све већи углед. Аустралија је тек 1900. године остварила национално јединство у федералној заједници од шест држава, у оквирима Британског краљевства.

Токио 1905. године, Јапан

Које од западних земаља, у ово време, нису више прекоокеанске силе?

2 ИМПЕРИЈАЛИЗАМ

Дипломатија је дошла до изражаја после Берлинској конфереса. Убрзан привредни развој захтевао је активнију спољну политику светских сила. Тражени су нови путеви сарадње и склапани нови империјални савези, који су довели до настанка двају супротстављених блокова. Они су водили колонијалну политику расподеле неосвојених територија.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА

Материјално благостање допринело је порасту становништва, тако да је у Европи живела скоро једна петина светске популације – 390.000.000 људи (1900). Разлози пораста становништва били су: пад морталитета, нарочито код деце, напредак медицине, побољшани хигијенски услови који су смањили број епидемија и продужили животни век. Живот у 19. веку био је двоструко дужи него у средњем веку. Природни прираштај био је најбржи у Русији, док је знатно опадао у Француској, некада најмногољуднијој великој сили. Градови су постали бројнији и већи због учесталих сеоба сеоског становништва. Осам градова имали су више од милион становника: Лондон, Берлин, Париз, Беч, Глазгов, Москва, Санкт Петербург и Цариград.

Индустријализација је донела Европи превласт у свету, а њој су се још придружиле САД и Јапан. Осетно је порастао број фабрика, нарочито оних које су се базиле „тешком“ индустријом – производњом угља, челика и гвожђа. Земље са најбржим индустријским развојем биле су Велика Британија, Немачка, Француска, Белгија и Русија у Европи, САД у Америци и Јапан у Азији. До почетка Првог светског рата САД ће превазићи по производњи све државе света и до данас остати водећа економска сила. Уочљив је и руски економски напредак. Велики напредак у индустрији и побољшању животних услова омогућиле су нафта и електрична енергија,

Непознате речи

популација – сви становници света, земље или неког мањег подручја

морталитет – смртност

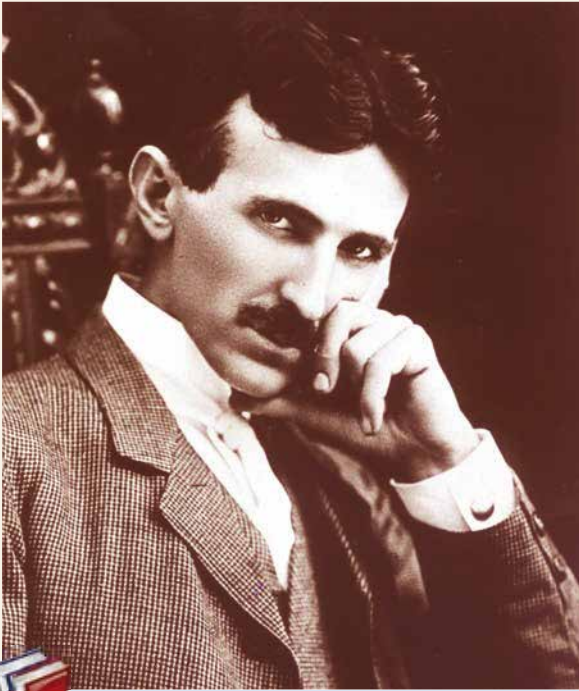
Чикаго 1910. године, Сједињене америчке државе

као водена пара у ранија времена, посебно као погонско гориво за нове моторе. У проналазаштву су се истакла два српска научника, Никола Тесла и Михаило Пупин. **Аутомобил** је променио начин живота и постао статусни симбол у свим земљама. Али за развој индустрије и превоз људи, железница је имала већи значај. Најважније железничке пруге изграђене су у Европи до 1910. године. **Железницом** се могло путовати од Калеа до Цариграда (Ориент експрес), а од 1904. године и од Москве до Владивостока (Транссибирска железница). Масовна употреба **телефона** и прво узлетање **авиона**, унапредили су знатно комуникације и транспорт, пружајући људима велике благодети.

Производња у милионима тона (1910)

држава	угаљ	челик	гвожђе
САД	474	26,5	27,7
НЕМАЧКА	274	13,7	14,8
В. БРИТАНИЈА	247	6,5	10,2
ФРАНЦУСКА	40	1,6	4,0
РУСИЈА	27	3,5	3,0
БЕЛГИЈА	23	1,9	1,9

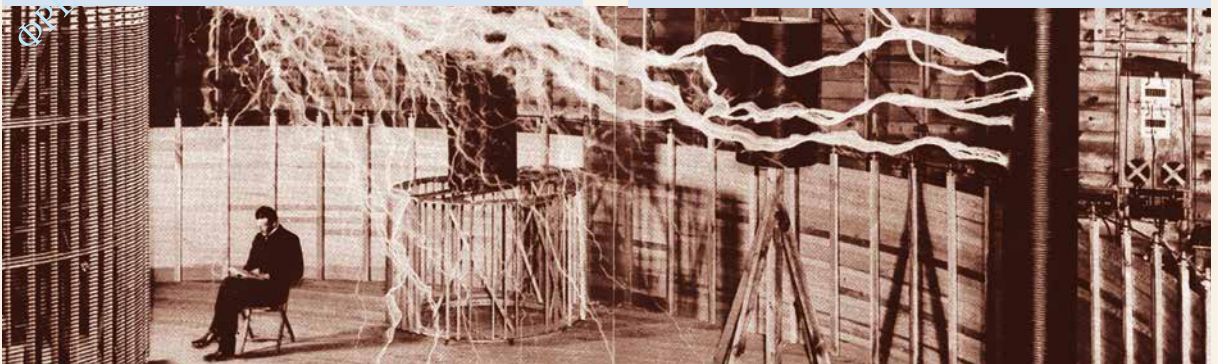
Два српска научна великана

НИКОЛА ТЕСЛА (Смиљане, Лика, 1856 – Њујорк 1943), најпознатији Србин у свету науке, значајан проналазач у области електротехнике, машинства и радиотехнике. Студирао је у Грацу и Прагу, а његов рад постао је плодноносан преласком у САД (1884), где је патентирао велики број изума (125 оригиналних патената) и одржао бројна предавања. Изградио је прву Хидроелектрану на Нијагари (1896–1899). Највише је радио у својој лабораторији у Колорадо Спрингсу. Био је члан многих научних удружења, међу њима и Српске краљевске академије, носилац је бројних признања. У његову част међународна јединица за магнетну индукцију носи име „тесла“ (Т). Умро је у немаштини. У Београду постоји Музеј Николе Тесле, уврштен у светску баштину музеја.

МИХАИЛО ПУПИН (Идвор, Банат, 1854 – Њујорк, 1935), један од најчувенијих физичара и електротехничара. Прешао је у САД пре завршеног школовања у Хабзбуршкој монархији (1874). Студирао је радећи на Колумбији, потом на Кембриџу и у Берлину, где је докторирао. Светску славу постигао је као професор на Колумбија универзитету, на подручју телекомуникација и телеграфије. Патентирао је многе изуме, објавио више значајних научних радова, добитник је многих признања. Био је конзул Краљевине Србије у САД, помогао је Србију у Првом светском рату и на мировном конгресу у Паризу. За аутобиографску књигу *Од ђашњака до научењака* добио је признату Пулицерову награду.

ИМПЕРИЈАЛНИ САВЕЗИ

Дипломатску вештину аустријског канцелара кнеза Метерниха надвисио је немачки канцелар Ото фон Бизмарк. Бизмарковим савезима успостављена је нова равнотежа снага у Европи. Створена су два блока великих сила, којима су се придружиле неке мање државе. Немачка је прво склопила уговор о савезу са Аустро-Угарском (1879), а затим са Русијом (1881), те је тако обновљен *Савез три цара* у виду Лиге трију императора, која је кратко трајала. Већ следеће 1882. године Русија је иступила из савеза, којем је приступила Италија, те је тако настао **Тројни савез** (Немачка, Аустро-Угарска, Италија), познатији као **Савез централних сила**. Место Италије било је споредно у овом савезу, његово неодвојиво језгро чиниле су Немачка и Аустро-Угарска, све до краја Првог светског рата. Овај савез био је више усмерен против Русије него против западних сила, а посредно је штитио Србију и Румунију.

↑ Клеменс Метерних

↑ Ото фон Бизмарк

Шта знате о аустријском канцелару Клеменсу Метерниху?

Непознате речи

Entente cordiale – Срдачни савез

конвенција – међународни споразум, у овом случају војни

Трин еутралнее вропскед ржаве:
Швајцарска, Холандија, Шпанија

Немачка је успешно држала изолованом Француску, а касније Енглеску. Немачки привредни и политички успон приморао је Француску и Русију на зближавање. Привредне везе, пре свега руско задуживање у француским банкама и војна сарадња, довели су до настанка Руско-француског савеза (1891, 1893), који је пратила и војна конвенција. У Великој Британији су се дуго премишљали око приступа једном од савеза због своје колонијалне политике у Африци. Крајем 19. века Британија и Француска су извршиле поделу интересних сфера, а коначно су је потврдиле 1904. године, потписом споразума који је назван **Срдачни споразум (Entente cordiale)**. Осим тога, оне су се њиме штитиле и од претњи Немачке. Пошто су Русија и Велика Британија решиле своје спорове око Авганистана и Персије, склопиле су и оне савез (1907). Француска, Велика Британија и Русија остале су у савезу до краја Првог светског рата, док је Италија напустила Централне силе и пришла Антанти (1915). Сви светски проблеми, пре свега колонијални, решавали су се договорима у оквиру ова два савеза.

Међународна конференција одржана у Хагу 1899. године ради решавања међународних спорова поставила је арбитражни суд, који и данас постоји. На свом првом заседању апеловала је да се „издаци за наоружање смање“, што ће постати циљ свих међународних организација, најчешће неостварив до данас.

Осим око освајања и поделе колонијалних земаља, велике силе морале су да решавају неколико кризних ситуација. Једна од њих је Мароканска криза, која је два пута заоштрила међународне односе (1905–1906, 1911). Око Марока сукобиле су се Немачка и Француска, на чијој страни је била Енглеска. Мароку је призната независност под француским протекторатом, а Немачка је заузврат добила део француског Конга.

↑ Француска народу Марока, плакат

Италија је искористила Другу мароканску кризу, упала на територију Триполија и објавила рат Турској (1911). Подржана од савезника Немачке, она је створила од Триполија и Киренаике колонију Либију, приморавши Турску да призна постојеће стање (1912).

Велике силе позабавиле су се још српско-бугарским ратом (1885), устанком у Македонији (1903), Анексијом Босне и Херцеговине (1908/9) и Балканским ратовима (1912–1913). Сва ова кризна жаришта могла су да се претворе у већи сукоб, али чланице два велика савеза нису још увек биле спремне за велики рат.

У Азији је све више економски и политички јачао Јапан. Превласт на западном приобаљу Тихог океана постигао је ратним успесима против Кине (1894–1895), када је Кореја стекла независност. Јапан је учествовао и у угушивању боксерског устанка Кинеза, чији је циљ био да се ослободе притиска империјалистичких земаља. Победом над Русима (1904–1905), Јапан је постао најјача сила на Далеком истоку. Некада моћна држава, Кина је све више заостајала у сваком погледу, иако је 1912. године постала република.

Ослонац у империјалистичкој политици велике силе су налазиле у добро опремљеним армијама. Уведена је обавезна војна служба, са

обученим резервним трупима и железницом као превозним средством. Морнарица је постала убојита израдом оклопњаца и подморницама наоружаним торпедима. Британска премоћ на мору била је неспорна, као што је била Немачка на копну.

КОЛОНИЈЕ

Уз благодети које је донео напредак у економији и култури, капитализам је истовремено испојио агресивност (**империјализам**) у стицању нових територија – **колонија** – на још неосвојеним просторима. Велика Британија, Немачка, Француска и Италија биле су светске колонијалне силе, за којима су много заостајале Португалија, Шпанија, Холандија, Белиџа и САД. Све су се бориле да освоје највећи део Африке, делове Азије, пре свега југоисточну, као и бројна острва у Тихом и Индијском океану.

↑ Призор из Индије – британске крунске колоније

Велика Британија је била најмоћније колонијално царство, у коме је Индија, највећа колонијална држава на свету, уживала привилегован статус, а уз њу још и Канада и Аустралија. Британске колоније биле су 140 пута веће од њене територије. Француска, друга по значају колонијална сила, поседовала је колоније 20 пута веће од њене територије. Све остале државе су знатно заостајале за њима.

Колоније у свету

У борби за колоније САД су прокопале Панамски канал (1913) и вештачки повезале два океана. Борба за колоније допринела је да се створе нова незадовољства и заоштре односи

међу великим силама. Русија и Велика Британија спориле су се око Персије (Иран, Авганистан), коју су поделиле на интересне сфере (1907), а Француска и Немачка око Марока (1905, 1911).

1. На основу титуле енглеске краљице одредите статус Индије.
2. Који канал је прокопан пре Панамског канала и када?

ЗАДАТАК

На основу карте испишите имена колонија које су припадале Великој Британији, Француској, Немачкој, Италији, Португалији, Шпанији, Холандији, САД.

3 ЛЕПА ЕПОХА – ИДЕОЛОШКЕ И КУЛТУРНЕ ТЕКОВИНЕ

Западна цивилизацију чиниле су западноевропске државе дуж Атлантика и део централних европских земаља. Оне су се у многу чему разликовале од источноевропских и балканских земаља, заосталих у економском, политичком и културном погледу. Привредни и културни напредак у њима текао је уједно, бележећи значајне успехе.

ИДЕОЛОГИЈЕ

Идеологија подразумева осмишљен систем идеја и погледа на разна питања и проблеме у политици, религији, праву, науци, уметности и култури. Овај период обележиле су идеологије: национализам, либерализам, конзервативизам, радикализам и социјализам (марксизам).

Нација, **национализам** и националне државе обележиле су ово доба. Основна идеја била је да се Европа, па и Балкан, организују и преуреде на националној основи, као континент суверених националних држава. Национална и државна интеграција била је основна идеја водила свих европских народа.

Швајцарац Ј. Х. Блунчли је заговарао идеју: „Свака нација – једна држава. Свака држава – једно национално биће.“

Ову идеју било је тешко остварити због бројних националних мањина у свакој држави. Постоје многе и веома различите дефиниције нације, од тога да је јединствена и недељива до уверења да представља замишљену заједницу народа. Од бројних и веома различитих чинилаца нације, најважнији су: етничко порекло, језик, вера, прошлост, традиција, национална свест, животни простор итд.

Велики народи, Руси и Немци, развили су идеју која је превазилазила границе нације и националне државе и подразумевала шире уједињење, познато као панславизам и пангерманизам.

Париз

Либерализам је грађански покрет који се испољио у политици и економији. У политици либерали су се залагали за уставно уређење државе, личне слободе појединца, владавину права, опште право гласа, слободу мишљења, слободу штампе и веома ограничена права круне. Енглеска је била колевка уставности и либерализма. У економији либерали су заговарали слободу привредног развоја без уплитања државе, слободно тржиште и неповредивост приватног власништва.

Непознате речи

Панславизам – покрет који тежи политичком и културном уједињењу свих Словена под вођством Русије

Пангерманизам – покрет који тежи политичком и културном уједињењу свих германских народа под вођством Немачке

Конзервативизам је представљао противтежу либерализму, с намером да сачува традиционално мишљење које се супротстављало свему што је либерално, демократско и напредно. Ослањајући се на важне старе установе, династију и круну, цркву и традиционалне погледе, конзервативци су настојали да задрже ред и стабилност у друштву и држави. Били су противници увођења општег права гласа, еманципације жена, и налазили ослонац код владара и у монархизму. Поборници ове идеологије били су аристократе, црквени великодостојници и богатији слојеви друштва.

Социјализам се битно разликовао од либерализма и конзервативизма јер је окупио раднички класу, најсиромашнији део друштва. Идеологију социјализма осмислили су Карл Маркс и Фридрих Енгелс, те се она још назива и марксизам. Социјализам је био радикалнији од претходних идеологија јер се залагао за кореништу друштвену промену – укидање капитализма и успостављање новог социјалистичког поретка чији би носилац била радничка класа. Из њега би требало да настане комунистичко друштво. До такве промене могло би доћи само револуционарном борбом. Припаднике оваквог схватања

Двобоји и атентати

Двобој

Двобоји представљају борбу два наоружана борца према одређеним правилима, успостављеним у Европи још у средњем веку (витешке игре). Пређутно допуштани, одржали су се дуго. Године 1844. укинута су у британској, али не у руској и немачкој војсци. Славни руски песник, Пушкин, изгубио је живот у једном од њих (1837). „Клемансоови (француски државник, звани Тигар) политички противници страховали су од његовог гласа колико и од његовог језика.“ Италијански политичар Ф. Кавалоти погинуо је у свом 33. док је његов противник обикојено двобој.

ЗАДАТАК

Сазнајте, уз помоћ наставника историје и српског језика, нешто више о двобоју Милоша Црњанског и Тадије Сондермајера.

Убиство кнеза Михаила 1868. године

Атентати су постали учестала појава у 19. посебно у 20. веку. Највише трага оставили су атентати на владаре и истакнуте чланове династија, председнике влада, ministre и друге јавне личности. Атентатима су терористичке и анархистичке организације остваривале своје циљеве. Удружење „Народна воља“ лишило је живота руског цара Александра II 1881, а 1911. године убијен је и председник руске владе П. А. Столипин. Грчки краљ Ђорђе убијен је у тек ослобођеном Солуну. Царицу Елизабету, супругу цара Франца Јозефа, убио је бодежом италијански анархиста (1898). Аустро-угарски престолонаследник Фердинанд и његова супруга Софија погинули су од хитаца Гаврила Принципа (1914). Један анархиста усмртио је председника Француске Казимира-Перијеа (1894), а други италијанског краља Умберта (1901)...

Било је и неуспелих атентата: на енглеску краљицу Викторију, немачког цара Вилхелма I, Франца Јозефа, Лењина и друге личности. Овај вид насиља није престао до данас.

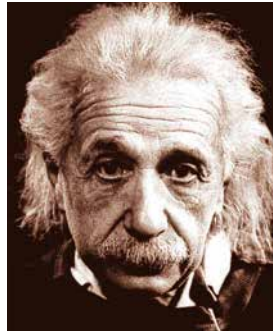
предводиле су разне социјалдемократске партије организоване у међународну организацију Друга интернационала (Париз, 1889). Уочи Првог светског рата социјалисте је поделио став према рату. Већина њих је у парламентима гласала за ратне кредите, упркос директиви руководства Друге интернационале. Само су српски и руски социјалисти давали предност интернационалним, а не националним питањима.

Уз социјалистички покрет развио се и **анархистички покрет** чији је основни циљ укидање власти и потпуна слобода, али је убрзо превазиђен. Најзначајнији представник анархизма био је Рус Михаил Бакуњин. И **радикализам** је проистекао из социјализма проширивши своју базу на све грађане, посебно сељацима. Радикали су се залагали за корените промене у друштву, које би се спровеле с великом дозом дисциплине и одлучности, а посредством радикалних политичких станака.

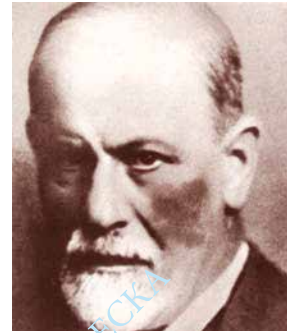
BELLE ÉPOQUE

Француска је предњачила у култури, Немачка у учености. Ово доба обележили су бројни изуми, открића и напредак у науци и култури, доприносећи бољем квалитету живота. Значајне резултате дали су научници у области хемије, физике и медицине. Међу бројним новим појавама истичу се: електрично осветљење улица, трамваји, радио, авион, теорија релативитета Алберта Ајнштајна.

„Знање је моћ“, немачка изрека.

Алберт Ајнштајн

Сигмунд Фројд

Филмски плакат браће Лимијер

Штампа је постала битан чинилац у информисању и обликовању јавног мњења. Филмови су се приказивали у биоскопима и постали су важна грана уметности од 1895. године, захваљујући браћи Лимијер. Филм је брзо постао популаран у народу, и његов је успон неспоран све до средине 20. столећа и појаве новог електронског медија – телевизије. Дуг је био пут настанка фотографског апарата и фотографије, које су овековечиле многе ликове, предмете и догађаје, и постале важан историјски извор. Свакодневни живот био је незамислив без праћења моде у најпознатијем европском центру – Паризу. Осим боље исхране и материјалног благостања, нови лекови – аспирин (1897), лечење сифилиса, рендгенски зраци и други проналасци побољшали су здравствено стање становништва. Значајне помаке у разумевању људске подсвести и психоанализи постигао је Сигмунд Фројд.

Борба за успостављање равноправности полова, тзв. **феминистички покрет**, исказивао се у изједначавању жена и мушкараца у образовању, политици, облачењу и другим областима. Еманципација жена је напредовала, а грађански брак и развод постали су уобичајена појава. Жене су и даље биле без права гласа и стицале су га споро: 1906. у Финској, 1907. у Норвешкој, у Великој Британији 1918, у Грчкој 1952, а у Швајцарској 1971! На предлог борца за женска права Кларе Цеткин, уведен је међународни дан жена као празник – 8. март.

Образовном систему државе посвећује се све више пажње, будући да је писменост била предуслов културном напретку. Нови технички изуми, индустријска производња, као и културни успон, подразумевали су обавезно основно школовање, разграновање и усавршавање средњошколског образовања. Круну таквој просветној политици давали су универзитети, стари и новостворени, посебно код малих народа и држава. Позитивизам је и универзитетској настави дао обележје.

Обавезно основно образовање уведено је у:

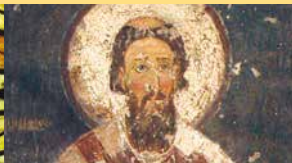
Енглеској – 1880. г. одине,
Француској – 1882. г. одине,
Србији – 1882. г. одине.

У Русији је, у то време, основну школу похађало 9% деце.

До 1912. године основно образовање било је обавезно и бесплатно у скоро свим европским државама.

Томе Аквински проглашен је за заштитника образовања и свих католичких школа.

Свети Сава је заштитник српских школа, школска слава, дан образовања код православних Срба.

У књижевности су доминирали реализам и модерна. Ово доба дало је највеће светске књижевнике – Достојевског, Толстоја, Бодлера, Флобера, Стендала, Ибзена, Елиота. Импресионизам се истицао у сликарству, дајући му посебну драж у колориту и импресији. Међу импресионистима истицали су се Клод Моне, Огист Реноар и Пол Сезан. Руски балет одушевљавао је Европљане. Организоване су бројне изложбе у европским престоницама, а поводом једне од њих настала је најпознатија грађевина 19. века – **Ајфелова кула**. Зато је крај 19. и почетак 20. века назван лепа епоха или доба лепоте, један од најуспелијих периода културе, када се ларпурлартизам развио у покрет.

↑ Ајфелов торањ у Паризу

И спорт постаје битан део друштвеног живота, посебно после обнове олимпијских игара (1896). Бициклизам, фудбал, атлетика и друге спортске дисциплине постају пријемчиви људима у свим деловима земаљске кугле. Бројна такмичења која се од тада организују, као Олимпијске игре, европска и светска првенства за појединачне спортске дисциплине, у наредном периоду, зближавали су људе и државе целог света.

Непознате речи

позитивизам – правац у филозофији који се заснива на идеји да се сазнања стичу искуством, а не мисаоном спољношћом

импресија – утисак, доживљај

L'art pour l'art – уметности ради уметности

1. Напишите упоредне биографије Светог Саве и Томе Аквинског.

2. Шта знате о Ајфеловој кули? Истражите и напишите кратак есеј о њеном творцу и поводу за грађење ове знаменитости.

4 БАЛКАН – ХЕТЕРОГЕНО ПОЛУОСТРВО

Балкан није привлачио Европу, али јесте суседну Хабзбуршку монархију, почевши од 16. па све до почетка 20. века. Она је успела да добије Босну и Херцеговину и, као балканска држава, зашири политичке односе на Балкану.

ВИШЕНАЦИОНАЛНО ПОЛУОСТРВО

Балкан, Балканско полуострво и Југоисточна Европа су називи за геополитички простор јужно од Саве и Дунава, па све до Црног, Средоземног и Јадранског мора. На тој територији живело је много народа: словенски – Бугари, Срби и Хрвати и несловенски – Грци, Албанци и Румуни. Они су током 19. и 20. столећа обновили старе или основали нове државе на свом етничком простору. Етнички састав ових крајева био је мењан током дугогодишње владавине Османског царства, померањем становништва ка северу, у првом реду Срба. Становници ових простора су се још више међусобно измешали, чак и северно од Саве и Дунава. И државна територија балканских земаља мењала се неколико пута, док се граница Турског царства није усталила у непосредној близини Цариграда.

О Балкану су више одлучивале велике силе него њени народи и државе. До 18. века најзаинтересованија држава за Балкан била је Хабзбуршка монархија, којој се у време владавине царице Катарине Велике придружила и Русија. Ове две силе поделиле су Балкан на интересне сфере и настојале су да се територијално прошире на просторе Турске и територије балканских народа. У одбрани Турске, не увек и балканских народа, истицале су се Велика Британија и Француска. Уз подршку Немачке, поменуте велике силе успоставиле су ред на Балкану у Берлину 1878. године, којим нису били задовољни ни Турска, ни Русија, ни балкански народи. Аустро-Угарска је добијањем на управу Босне и Херцеговине и Новопазарског санџака делимично задовољила своје претензије и постала балканска држава.

Борба петлова, Паја Јовановић

Немачки империјализам био је усмерен преко Турске ка Багдаду („Багдадска железница“), препуштајући Балкан Аустро-Угарској и Русији. У време Бизмарка Балкан није био вредан жртве једног померанског гренадира, и тај антибалкански став задржан је и касније; балкански народи и државе сматрани су другоразредним. Српски краљ Петар I Карађорђевић назван је „Црни Петар“ и на карикатурама немачких хумористичких листова приказиван је као разбојник и просјак, у закрпљеном оделу и пун ваши. Слично овоме било је виђење и осталих балканских владара, иако су сви, осим краља Петра и Николе Петровића, били немачког порекла.

Непознате речи

геополитички простор – територија прожета географским и политичким чиниоцима

претензија – неосновани захтев за полагање права на нешто

гренадир – официр или војник елитних пешадијских или коњичких јединица

Три избејла краља 1916. године, немачка карикатура

ЗАДАТАК

Пажљиво разгледајте карикатуру. Опишите сваку особу, њихову гардеробу и предмете, и утврдите њихова имена.

Од 16. до краја 18. века Османско царство и Хабзбуршка монархија ратовале су за превласт на Балкану. Сви ти ратови вођени су, углавном, на балканском простору, уз учешће аутохтоног

становништва, међу њима и Срба, често на странама обеју зараћених држава. Од краја 18. века ова два царства нису међусобно ратовала, али јесу балкански народи и државе, и међу собом и против Турске. Хабзбуршка монархија, подржавана од Немачке, није посматрала немире на Балкану скрштених руку. Она је настојала, избегавајући ратовање све до 1914. године, да

Непознате речи

аутохтон – домаћи, староседелачки

успостави свој економски и политички утицај у свим балканским државама, са више или мање успеха. Србија је била држава на којој су се по највише ломили руски и аустро-угарски утицаји.

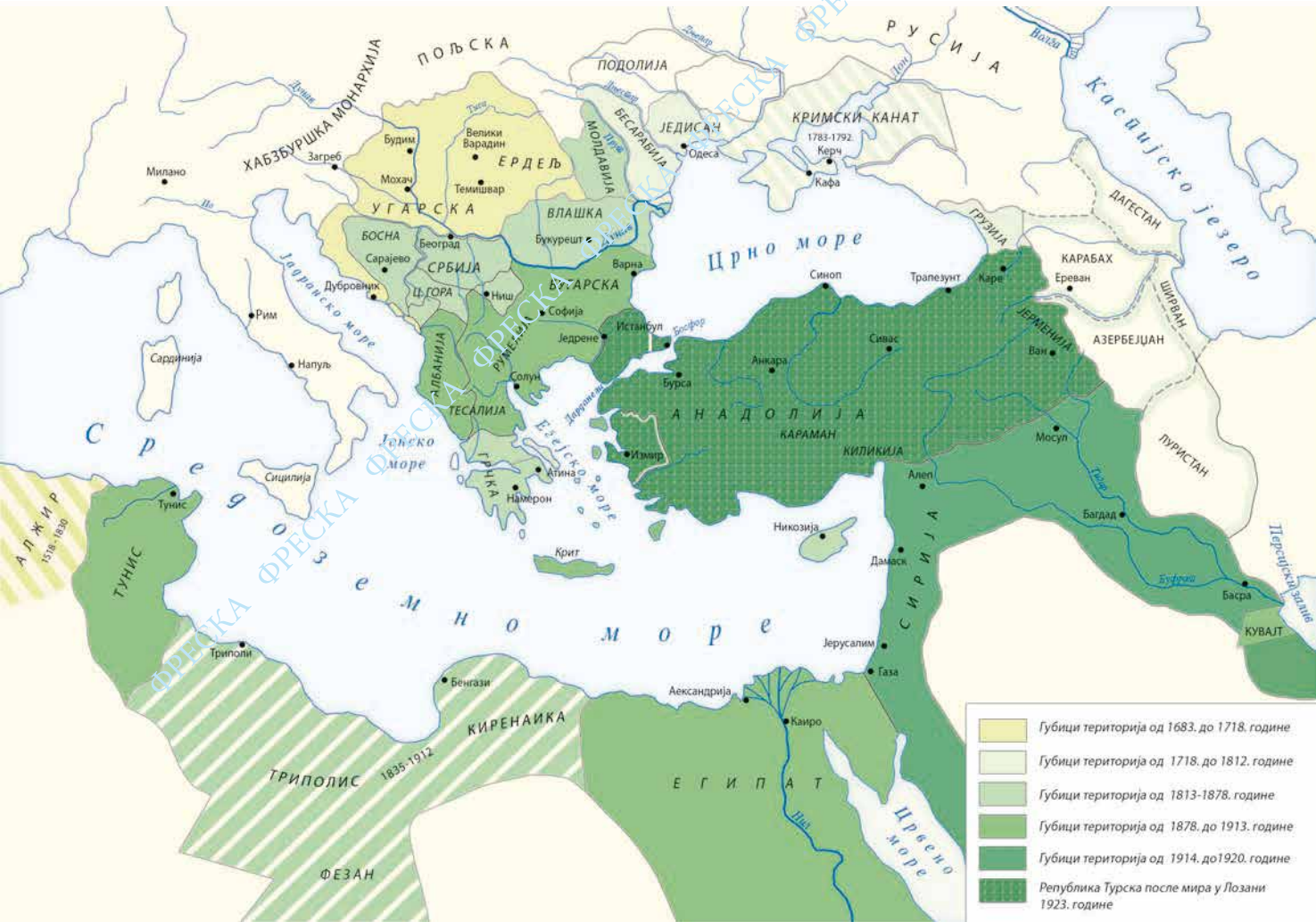
Када је владала Катарина Велика и шта знате о „Грчком плану“?

ТУРСКА

Оправдано названа „болесником на Босфору“, Турска је још увек опстајала, иако је непрестано губила територије,

на сва три континента. Била је неразвијена земља са заосталим феудалним односима, слабом индустријом и огромним задужењима код европских банака. У Африци су јој одузети Тунис (1881), Египат (1882) и Либија (1911), а у Европи Тесалија и Епир (1881), Босна и Херцеговина (1908) и у Балканским ратовима преостале балканске територије (1912). Свемоћно царство сведено је на нешто проширен етнички простор Мале Азије. Турска је задржала статус балканске и европске земље због задржаног простора западно од Цариграда, на линији Енос – Мидија.

Укидањем устава који је био на снази око годину дана, Турска је поново постала аутократска

држава, с влашћу сконцентрисаном у рукама султана. И у њој је национализам долазио до изражаја како се смањивала њена територија. Балкански и турски национализам створили су конфликтне односе, који су започети устанком на Криту, што је довело до грчко-турског рата (1897) и страховитог пораза Грчке. Турска је имала највише потешкоћа да сачува Македонију од Грчке, Бугарске и Србије. Велику помоћ у одбрани балканских територија пружали су јој Албанци, посебно у поменутом грчко-турском рату.

У покрету **младотурака** појавила се опозиција устаљеном аутократском режиму султана. Њен циљ био је враћање државе на уставни поредак и заштита Царства од мешања страних држава. После угушеног Илинденског устанка (1903) и неуспеле реформе коју су велике силе наметнуле Турској, младотурци су извели револуцију (1908), донели устав и уредили државу као парламентарну монархију. Седиште им је било у Солуну, одакле су паралисали рад султана, али нису успели да спрече анексију Босне и Херцеговине, проглашење Бугарске независном државом и стварање Албаније.

Ослабљена наведеним губицима, Турска је потражила подршку у Немачкој, и у Првом светском рату била је савезник Централних сила. Током рата извршила је геноцид на Јерменима и као ратни губитник престала да постоји као монархија 1922. године.

АУСТРО-УГАРСКА

Аустро-Угарска је после 1718. године поново постала балканска држава окупацијом (1878) и анексијом Босне и Херцеговине (1908/9). Овај чин битно је заоштрио међународне односе на Балкану и у Европи.

Аустро-Угарска је била упућена за Немачку и била је њен најбољи савезник. После Берлинског конгреса посебним уговорима, политичким и трговачким, привезала је за себе Румунију, Србију и Бугарску, касније и Албанију и у њима имала значајан политички утицај. Он се укрштао са руским утицајем на Балкану. Њена агресивна политика према Балкану испољила се анексијом Босне и Херцеговине, чиме је

заоштрила односе са Русијом, Србијом и Црном Гором. Тиме је утрла пут ка избијању Првог светског рата.

Дуалистички уређена, Аустро-Угарска је фаворизовала две нације – немачку и мађарску. Таквим уређењем нису били задовољни словенски народи, који су тежили тријалистичком преуређењу дуалистичке државне заједнице. Ту тежњу прво су испољили Чеси, потом Срби и Румуни, као и Хрвати, иако су са Угарском имали посебну нагодбу.

ФРАНЦ ЈОЗЕФ (1830–1916) – исечак из интимне историје

Владао је Хабзбуршком монархијом 68 година, па су његови биографи оценили да је штету нанео држави како у време своје младости, тако и у старости. Као владар са најдужим стажом у Европи, био је симбол монархизма. Позната је његова изјава: „Ја сам последњи монарх у Европи!“

„Његово Царско и Краљевско Апостолско Величанство“ био је оличење владара оскудне душевности. Иако је имао на располагању најлуксузније дворе у Бечу и Аустрији, више се посвећивао свакодневном административном раду него слободнијем начину живљења. Био је представник најконзервативнијег европског двора. О његовом карактеру говоре следећи телеграми, један упућен супрузи Елизабети, други њеној сестри Катарини.

„Њеном Величанству царици Елизабети, Крф. – Стигао сам у Будимпешту у најбољем здрављу. Време је лепо, а ли хладно. **Ф.Ј.**“

„Госпођи Катарини фон Шрат, Ишл, Вила Фелицитас. – Јесте ли срећно допутовали у Ишл? Како сте? **Ф.Ј.**“

ЗАДАТАК: Шта можете да закључите о Францу Јозефу на основу текста ових телеграма? (Размислите о оскудности емоција у оба телеграма.)

Дуалистичко уређење – подела државе на два равноправна дела (аустријски и угарски).

Тријалистичко уређење – подела државе на три равноправна дела (аустријски, угарски и словенски).

У оба случаја династија и владар су обједињујући чинилац.

Непознате речи

конфликтан – сукобљив

фаворизовати – давати некоме предност стављајући га у бољи положај

Аустро-Угарска је била индустријски недовољно развијена земља и заостала попут Русије. Она је била и политички и привредно подељена – Чешка је са аустријским делом изградила индустријска постројења, док је угарски део био пољопривредни. Пошто је била економски развијенија и уређенија од балканских држава, успела је да им наметне своју политичку вољу и извоз своје индустријске робе, док је сама увозила пољопривредне производе.

Етнички састав Хабзбуршке монархије

1. Када је преуређена Хабзбуршка монархија и којим актом?

2. Каква је разлика између дуалистичког и тријалистичког уређења Хабзбуршке монархије? Који би народи чинили словенску државну целину?

5 БАЛКАНСКЕ ДРЖАВЕ И ЊИХОВЕ ПРЕТЕНЗИЈЕ

Чим су балканске државе постојале погранични суседи стицањем независности, исказале су међусобну непријатељност. Борба против турској ројсџи прерасла је у сукобе и ратове. После Берлинској конгреса Балкан је постојао жариште Европје.

ГРЧКА

Мада је прва стекла независност и уживала симпатије Европљана због славне прошлости, Грчка је дуго остала под туторством великих сила, израженијим него над Србијом и Румунијом. Занета **Мегали идејом** (Велика Грчка), која је подразумевала обнављање античке Македоније и Византије, она је водила експанзивну националну политику. Од Берлинског конгреса Кипар је био под влашћу Британије, те је било немогуће присајединити га. Успех је постигла вративши Тесалију и део Епира у свој састав. Није успела да присаједини Крит после више устанака. Због њега је била тешко поражена у рату са Турском (1897), после чега је Крит стекао аутономију, а она морала да плати Турској ратне репарације. За остварење **Велике идеје** морала је још да се спрема, посебно оснажујући своју привреду. Таква прилика пружила јој се у Балканским ратовима када је запосела више острва, градове Солун и Јањину, и велики део Македоније. Етнички састав припојених територија био је такав да је у њима живело само 25% Грка, остатак су чинили Македонци, Албанци, Јевреји...

Грчка је била уставна држава, са политичким системом сличним двопартијском. Најпознатије политичке личности били су премијери Харилај Трикупис, Теодор Делијанис и Елефтериос Венизелос.

Непознате речи

туторство – старатељство, наметнуто покровитељство
репарације – плаћање ратне одштете
премијер – председник владе

Атина

Коринтски канал

Велики подвиг Грчка је постигла прокопавањем Коринтског канала (1882–1893), али је њен индустријски развој био спор. После ратарства виноградарство је било најразвијенија пољопривредна грана, са извозом сувог грожда. Бродоградњу је подстицао поморски положај земље. Услед сиромаштва становништво се у значајном броју исељавало, посебно у САД. Она је била на првом месту у Европи са 10% исељеника, који су несебично слали новчану помоћ сународницима. Држава се стално задуживала и била је под финансијском контролом богатих зајмодаваца.

БУГАРСКА

Бугари су дуго живели у турском ропству и тек им је учешће у Великој источној кризи донело преокрет. Берлински конгрес је био лошији за Бугарску од Санстефанског мира и створио је две неравноправне државне заједнице – вазалну Кнежевину Бугарску и привилеговану провинцију Источну Румелију, раздвојене Старом планином. Кнежевина је била вазална држава са кнезом Александром Батенбергом, којег је заменио Фердинанд Кобург, а њега наследио син Борис. Престоница Кнежевина била је Софија, седиште Румелије Пловдив.

Да ли се сећате појма Велика источна криза и шта се под њим подразумева?

Бугарска је била уставна држава, а Бугари су се истицали у поштовању устава донетог у Трнаву. Најистакнутији политичари били су Драгутин Цанков, Стефан Стамболов, Петко Каравелов и Александар Стамболиски. Основни циљ Кнежевине Бугарске био је уједињење са Источном Румелијом, бугаризација и присаједињење Македоније. Године 1885. проглашено је уједињење Бугарске и Румелије, против ког су устале Грчка и Србија, услед нарушавања одредаба Берлинског мира. Британија је зауставила Грчку, па је само Србија ушла у рат и изгубила га. Велике силе нису признале уједињење, али је бугарски кнез постао гувернер Источне Румелије и био је приморан да оде у Цариград и положи вазалску заклетву.

У време жестоке борбе између Србије, Грчке и Бугарске око превласти у Македонији дошло је, коначно, до уједињења Бугара 1908. године, стварања независне државе и обнављања царске титуле од стране Фердинанда. У Бугарској је дуго био неспоран руски утицај, а јачао је и аустро-угарски. Хабзбуршка монархија укључила је и Бугарску, после Србије и Румуније, у тајни ланац међудржавних споразума.

Бугарска је са Србијом била окосница балканског савеза. Велике тековине из Првог балканског рата (нпр. освајање Једрена), изгубила је у Другом балканском рату против Србије, Грчке,

Црква Александра Невског, Софија

Румуније и Турске. После пада под турску власт у средњем веку био је то један од најтежих тренутака у њеној повести.

Бугарска је била пољопривредна земља, чији су сељаци стекли земљу откупом. Преовладавао је мали посед и производња житарица, а од стоке гајене су понајвише овце. Производња дувана и пива чинила је основу слабо развијене индустрије. Трговинска размена била је најинтензивнија са Турском.

Универзитет у Софији основан је 1904. године.

Новац балканских држава

Форинта – угарски
Гулден, круна – аустријски
Махмудија, меџидија – турски
Драхма – грчки
Динар – српски
Перпер – црногорски
Лев – бугарски
Леј – румунски
Лек – албански

Како се данас зову новчане јединице у балканским земљама?

РУМУНИЈА

Румунија је делом своје територије припадала Балкану, па је као држава делила политичку судбину балканских земаља и народа. Иако није ратовала у Великој источној кризи, Румунија је стекла независност (1878). Била је незадовољна као и Србија јер није остварила етничко уједињење, будући да је део Румуна остао да живи у Аустро-Угарској (Банат, Трансилванија) и у Бесарабији и Молдавији (Русија). Пошто је Бесарабија враћена Русији, односи са њом нису били добри, као ни са Бугарском, којој је Берлински конгрес доделио Добруџу. Као и Србија, била је присиђена да склопи неповољан тајни одбрамбени споразум са Аустро-Угарском (1883) и да га продужава до Првог светског рата. Она је овим уговором постала посредно члан Тројног савеза и спољну политику није мењала до Првог светског рата. У Другом балканском рату освојила је од Бугарске јужну Добруџу са Силистријом, због чега су се односи двеју земаља још више погоршали. Праве пријатељске односе одржавала је само са Србијом.

Од 1881. године постала је Краљевина са краљем Каролом Хоенцолерном-Зигмарингеном, кога је наследио Фердинанд. Најчешће су владе састављали либерали Димитрије Стурдзу и Јонел Братијану.

Румунија је била највећа и најмногољуднија балканска држава, а њена престоница, Букурешт, највећи балкански град. Уставно уређена по угледу на западне земље, законодавно осавремењена, имала је два Универзитета (Букурешт и Јаш), Академију наука, али није успела да уведе до краја 19. века обавезно основно образовање.

Румунија је била економски најразвијенија држава Балкана. Велики пољопривредни поседи омогућили су јој да почетком 20. столећа буде један од највећих произвођача и извозника пшенице. Прва на Балкану је започела изградњу железница, а у индустрији је највише успеха имала у производњи нафте, хране и преради дрвета. У Румунији је, ипак, преовладавао мали земљишни посед, а њени сељаци били су најсиромашнији на Балкану. Године 1907. они подижу устанак са антисемитским обележјем, који је крваво угушен.

АЛБАНИЈА

Албанско питање није покретано све до Велике источне кризе, будући да су Албанци били привилегован народ у Османском царству, и веома одани султану. У етничком погледу хомогени, припадали су трима верама, али су најбројнији и најутицајнији били муслимани. Нешто повлашћенији били су римокатолици, који су живели на северу, од православних који су живели на југу. Браћа Фрашери су у време Призренске лиге (1878–1881) утрли пут албанском национализму, који је у почетку био усмерен ка аутономном положају Албанаца, а с почетком 20. века ка стварању самосталне државе. Ниједан од неколико европских вилајета Турског царства није обухватио све албанско становништво, а они нису исказали националну моћ да их обједине у једну државу. У томе их је ометао привилегован положај у Царству, који је дуго био препрека настанку националне државе, чак и у време Младотурске револуције. Тек после неколико устанака почетком 20. века, посебно између 1910. и 1912. године, уз подршку Аустро-Угарске, проглашена је независна Албанија (28. новембар 1912). Следеће године је Лондонска конференција овај чин озваничила, дајући јој статус кнежевине, са немачким принцом Вилхелмом Видом, као кнезом.

Настанком Албаније сви народи на Балкану, осим Хрвата, стекли су своје националне државе, и одмах су међусобно заратили у Другом балканском рату.

Непознате речи

антисемитизам – непријатељство према Јеврејима на расној, верској и привредној основи

хомоген – истородан, истоврстан, једнак

Спорне територије балканских држава и народа

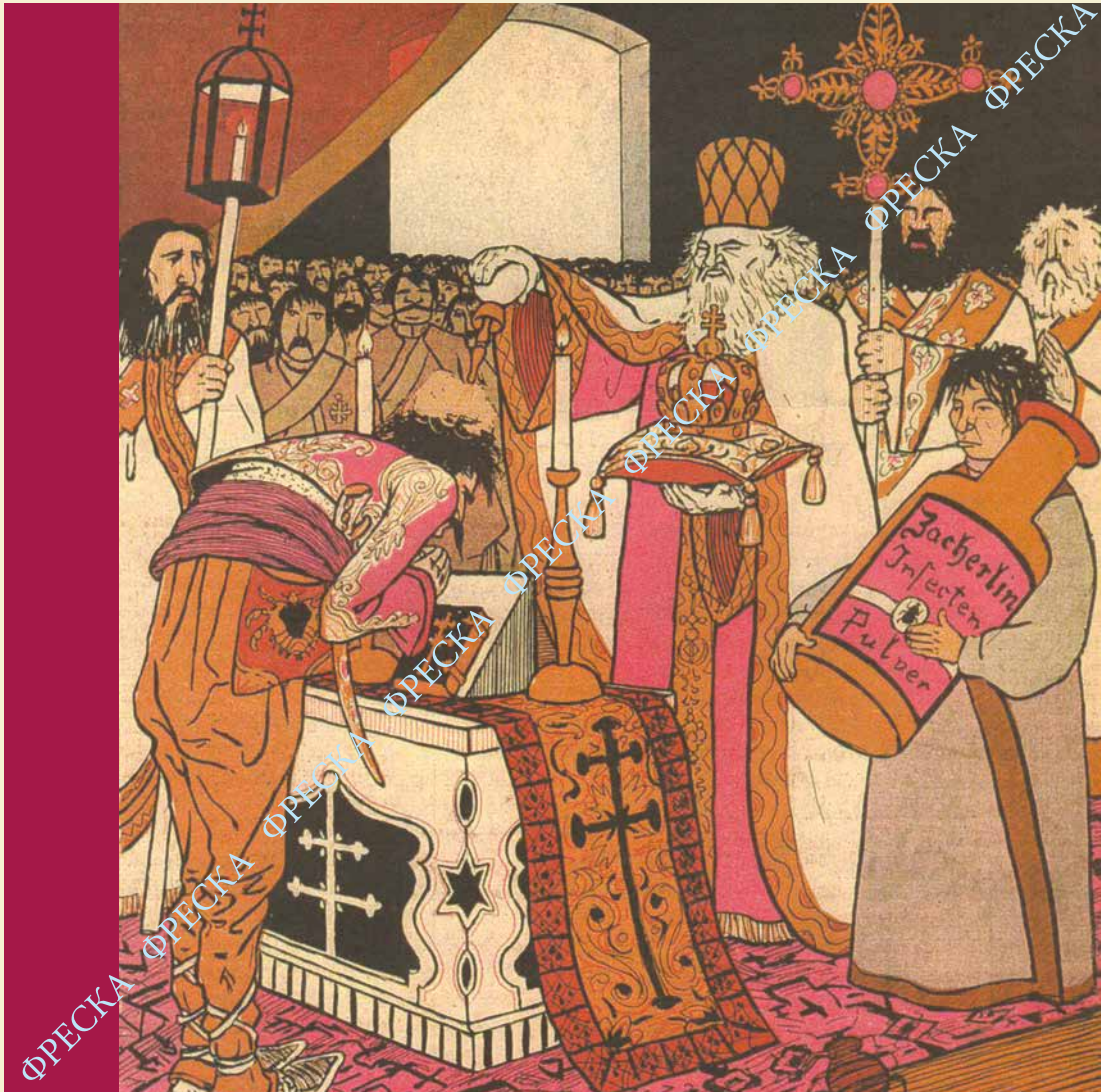
Јужна Добруџа – Бугарска и Румунија

Скадар – Црна Гора и Албанија

Македонија – Бугарска, Грчка, Србија

Грчке насеобине у Малој Азији – Турска и Грчка

Босна и Херцеговина – Турска, Аустро-Угарска, Србија, Црна Гора

Српско краљевско крунисање, немачка карикатура

ЗАДАТАК

Пажљиво погледајте карикатуру и покушајте да одговорите на питања:

1. Које две личности препознајете?
2. Које владарске инсигније је и у које сврхе, посебно једну од њих, употребио карикатуриста?
3. На три места изразито се виде симболи прљавштине. Пронађите их.
4. Где је извршен чин миропомазања, а где чин крунисања краља Петра Карађорђевића?

Помоћ: На боци коју држи свештеник пише: „Захерлинов прашак за бубе“, а испод карикатуре: „Церемонија је обављена прашком за инсекте.“

СРПСКИ НАРОД (1878(1914(

Од избијања Српске револуције (1804) до стицања независности (1878) протекло је 74 године. Био је то дуг и успорен период обнове нововековне Србије. Стицање аутономије и међународно покровитељство били су два значајна догађаја у изградњи српске државности. У том периоду Србијом су владале две династије – Карађорђевићи и Обреновићи, смењујући се под спољним или унутрашњим притисцима. Уставно уређена, с неопходним државним и друштвеним институцијама, уз економски напредак, Србија је била земља у коју су полагали наду сви Срби расути на простору Балкана.

Напредак у конституисању државе постигла је и друга српска земља – Црна Гора. После несигурног и непризнатог статуса с краја 18. века и она је стекла независност кад и Србија. У двама српским државама живело је мање Срба него у двама суседним монархијама – Турској и Аустро-Угарској. Питање Босне и Херцеговине оптерећивало је међународне односе како у свету, тако и између четири непосредно заинтересоване државе: Турске, Аустро-Угарске, Србије и Црне Горе.